

УДК 94(477.63) «16-17»

Стороженко І.С.

РОЛЬ ЕТНІЧНОГО ЧИННИКА В ТРИУМФІ ТА ТРАГЕДІЇ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ СЕРЕДИНИ XVII СТОЛІТТЯ

В статті аналізується вплив етнічного чинника на події Національно-Визвольної війни під проводом Б. Хмельницького 1648-1657 рр.

Ключові слова: Б. Хмельницький, пасіонарність, етнічний чинник, українська революція, козацтво

Загальноприйнято переможну битву пояснювати наслідками мужності й хоробрості воїнів-переможців. Насправді на перемогу в битві впливає цілий комплекс чинників, зокрема й етнічних, які майже ніколи не згадуються. Особливо важливо враховувати їх дію під час революцій. Оскільки Визвольна війна українського народу середини XVII ст. є фактично українською національною революцією, то перемоги отримані Б. Хмельницьким проведених ним у битвах, забезпечувалися не тільки його соціально-технічними заходами, а й етнічними чинниками, які діяли поза межами впливу великого гетьмана. Через те, що дії останніх чинників не враховуються, історики по сей день не можуть пояснити як вдалося Б. Хмельницькому повести за собою величезні народні маси, отримати блискучі перемоги над польською армією, закласти традиції українського державотворення, а також запровадити козацькі традиції в менталітет українців.

Спираючись на теорію етногенезу Льва Гумільова мною проведено дослідження етнічної історії українського козацтва кінця XV – середини XVII ст., результати яких пропоную в дуже стислій формі читачу, аби було зрозумілим джерело величезного успіху української національної революції середини XVII ст. (Визвольної війни), яка розпочалася битвою на Жовтих Водах 1648 р. Детальніше про це говориться у нашій монографії [10, с. 336-387].

Проведені дослідження показали, що українське козацтво виникло в невеликій кількості наприкінці XV ст. як засновник нової субетнічної системи і складова частина структури українського етносу. Поява такого субетносу на українському прикордонні Великого Степового Кордону України (далі – Великий Кордон) була викликана небезпечними демографічними умовами для українського етносу, які створилися тут внаслідок монгольської навали, декількох хвиль чужоземних переселенців, а також татарських нападів. Зокрема, відбулося нівелювання місцевих українських етнічних структур, що тут існували, за рахунок злиття з ними тюркського елемента та водночас великих людських втрат. Іншими словами, були підточені сили українського етносу, що послабило його спроможність захистити себе від зовнішніх ударів. На обрії українського прикордоння з'явилася загроза можливого зникнення української етнічної системи (етносу) в цьому регіоні. У зв'язку з такою

ситуацією український етнос як жива система в середині XIV ст. «*обирає посильне рішення*»: створити на Великому Кордоні для свого захисту буферну етнічну систему – козацький (український) субетнос.

Пасіонарний¹ енергетичний потенціал, що накопичився у бояр-рицарів за останні 150 років (за інкубаційний період від середини XIV до кінця XV ст.) внаслідок асиміляції своїх тюркських та литовських завойовників, був виведений з рівноваги нападами кримських татар наприкінці XV ст. Стався вибух пасіонарності, внаслідок якого відбувся запуск системи етногенезу, що проявився в мутації окремих пасіонарних воїнів-професіоналів у степових розбійників, добувачів, які отримали назву козаків [10, с. 361]. Козацький етнічний осередок негайно обріс соціальною оболонкою ватаги, яка проіснувала понад 70 років як малочисельний, почасти кримінальний елемент протягом кінця XV – 60-х рр. XVI ст. і отримала назву «*консорції*» (від лат. *sors* – доля, тобто люди спільної долі).

Протягом 1561-1581 рр. козацтво запрошується до участі разом з польською армією в Лівонській (1561-1569 рр.), Московській (1578-1580 рр.) та Псковській (1581 р.) кампаніях, унаслідок яких керівництву Речі Посполитої вдалося вирішити проблему дешевої піхоти, а козацтву – його долю. У 1570-1572 рр. Сигізмунд II Август проводить першу, а в 1578-1582 рр. Стефан Баторій другу урядові козацькі реформи, згідно з якими козацтву був наданий статус привілейованого збройного стану в Речі Посполитій. Протягом 1570-1578 рр. козацтво дислокується на волості територіальними десятками, осаджує хутори й села, створює свої господарства й сім'ї, тому *консорція* переростає в «*конвіксію*» (від лат. *convictio* – спільне проживання, спілкування). Упродовж 1579-1590 рр. козацтво дислокує свої військові структури на Низу Дніпра, де на островах Великого Лугу створює вісім городків, «прив'язаних» до прикордонних замків: Білої Церкви, Брацлава, Канева, Корсуня, Миргорода, Переяслава, Черкас та Чигирини. Починаючи з 1585 р. ці городки отримують самоназву «січей», на яких утворюються коші. На базі цих кошів *конвіксія* переростає протягом 1587-1590 рр. в структуроване козацьке військо. Кожен кіш поділявся на сотні, а останні – на десятки. Очолював кіш – кошовий без додатку «отаман», сотню – сотник, а десятку – отаман.

У 1590-1591 рр. король Сигізмунд III провів третю урядову козацьку реформу, яку підтримав сейм, прийнявши свою постанову «Порядок щодо низовців і України» від 19 квітня 1590 р. Цією постановою надавалося козацтву право на створення на Низу Дніпра козацької автономії (Запорозької Січі). Протягом 1591-1596 рр. *конвіксія* переростає в *субетнос* (елемент структури етносу), який обріс соціальною оболонкою першої Запорозької

¹ «Пасіонарність (від лат. слова *passio* – пристрасть) – це характерологічна домінанта, нездоланне внутрішнє прагнення (свідоме або, частіше, неусвідомлене) до діяльності, спрямованої на здійснення якої-небудь мети (часто ілюзорної). Зазначимо, що ця мета уявляється пасіонарній особі інколи ціннішою навіть за власне життя, а тим більше за життя і щастя сучасників і одноплемінників» [3, с. 33].

(Базавлуцької) Січі, а її першим гетьманом став Криштоф Косинський [10, с. 355-369].

Водночас зазначимо, що ця Запорозька Січ – єдина Січ, яка виникла на засадах синергетики, тобто шляхом саморозвитку. У зв'язку із цим вона була вершиною організаційної досконалості і домінантою для наступних козацьких структур. Умовами утворення Базавлуцької Запорозької Січі була наявність сімох чинників:

а) небезпечних умов на Великому Кордоні через напади кримських татар;

б) восьми січей-форпостів (з 1585 р.) на островах Великого Лугу від прикордонних замків, де мешкали козаки. На базі цих січей утворилися коші: Білоцерківський, Брацлавський, Канівський, Корсунський, Миргородський, Переяславський, Черкаський та Чигиринський;

в) козацького війська з упорядкованою структурою для надбудови над ним державницьких елементів (формування завершилося протягом 1587-1590 р.);

г) **юридичного акту – дозволу польської влади на утворення автономної військової структури на Низу Дніпра під сюзеренатом короля Речі Посполитої (постанова сейму «Порядок щодо низовців і України»¹ від 19.04.1590 р.);**

д) високого рівня розвитку шляхів сполучення та поштового зв'язку між кошами острівних січей Великого Лугу та волостю;

е) козацької рицарської корпоративної ідеології, заснованої на пасіонарному імперативі: *«Будь тим, ким ти мусиш бути»*, відповідно до якого козацька спільнота ухвалювала рішення не за *«згодою більшої»*, а за *«загальною згодою»*, коли незгодних могли ліквідувати фізично. Іншими словами, почуття найвищої спільності *«ми»* мусило абсолютно придушувати кожне конкретне *«я»*, бо тільки за таких умов забезпечувалася колективна захищеність у небезпечних умовах воєнного промислу;

є) переростання козацтва в субетнос (протягом 1590-1596 рр.) складову частину українського етносу і його домінанту, соціальною якою стало утворення Базавлуцької Запорозької Січі.

Аналіз еволюції утвореного козацького субетносу показав, що він, перебуваючи у фазі піднесення й соціальній оболонці Базавлуцької Запорозької Січі, протягом кінця XVI – 20-х рр. XVII ст. провів покаяння

¹ Усі Зпорозькі Січі були створені з дозволу влади, а також знищені за її рішенням. Зокрема, Базавлуцька – утворена в 1590 р. за підтримки короля Сигізмунда III та вищезазначеної постанови польського сейму «Порядок щодо низовців і України» від 19.04.1590 р., а знищена в 1638 р. за підтримки короля Владислава IV та постанови польського сейму «Ординація війська запорозького реєстрового» (березень 1638 р.). Чортотлицька – утворена в 1652 р. за універсалом Б. Хмельницького, а знищена в 1709 р. за рішенням російського царя Петра I. Підпільненська або Нова – утворена в 1734 р. з дозволу російської цариці Анни Іоанівни, а знищена в 1775 р. за рішенням російської цариці Катерини II (Маніфест від 14.08.1775 р.).

75 % мешканців прикордонних замків та їхніх околиць і у такий спосіб поширив своє володіння на волость, утворивши на базі прикордонних замків вісім територіальних кошів із столицею в м. Канів. На початку другого десятиліття XVII ст. українське козацтво уклало союз із православною церквою і у такий спосіб об'єднало навколо себе як пересічних мешканців, так і українську еліту східної України на ґрунті національно-релігійних інтересів [2, с.400–402]. Прикладом такого об'єднання був вступ у 1620 р. П.Сагайдачного з усім Військом Запорозьким до Київського братства [11, с. 32] і цього ж року за його піклування і підтримки Війська Запорозького в Україні була відновлена православна ієрархія [2, с. 436, 437]. Останнє об'єднало козацтво з українською інтелігенцією, яка в ті часи була зосереджена у складі духовенства. За військової і фінансової підтримки гетьмана Війська Запорозького (Січі) Івана Петрижицького у 1632 р. був утворений Києво-Могилянський Колегіум (Академія) [11, с. 44]. Зазначимо, що союз українського козацтва з православною церквою поклав початок розвитку українського бароко, яке охопило всі сфери українського освітнього і культурного життя. У православній церкві появилися свої лицарі [1, с. 53, 54], а у мешканців східної України – особистості, які були здатні згуртувати їх для боротьби за етнічну (українську) й конфесійну (православну) незалежність. Козацька влада на волості перетворилася на захисника її мешканців від свавілля королівської адміністрації і місцевої шляхти, а також на оберіг православної церкви і братського руху в Україні.

За військовою потужністю Базавлуцька Запорозька Січ стала протиположною Кримському ханству. Логічно, що наступною урядовою реформою повинно було відбутися включення цієї Січі з волостю за «річпосполитеським проектом» на правах автономії до складу Речі Посполитої. За умов реалізації цього проекту, по-перше, українці отримали б можливість зміцнити свою державність в межах південної Київщини та Брацлавщини і реалізувати свої конфесійні (православні) та етнічні (українські) права й свободи; по-друге, польська влада отримала б можливість посилити свої позиції на Низу Дніпра з питань оборони південних рубежів Речі Посполитої, а також перекласти відповідальність на цю автономію (Військо Запорозьке) за несанкціоновані вторгнення в межі володінь Османської імперії. Але вороже ставлення до козацтва великого коронного гетьмана Станіслава Конєцпольського та польської шляхти, яка через свою жадібність не бажала втрачати свої маєтки на волості, про створення козацької автономії на цій території (до речі, на споконвічній українській землі) не могло бути й мови. Не прораховуючи катастрофічних наслідків для Речі Посполитої, її керівництво взяло курс на знищення українського козацтва.

Враховуючи те, що польський уряд утратив контроль над волостю і козацтвом, король ініціював застосування сили для приборкання козацького «свавілля». С. Конєцпольський вирушив на чолі війська на волость. Битва між польською армією та козацьким військом, яке очолив гетьман Війська Запорозького Марко Жмайло, відбулася у другій половині жовтня 1625 р. на

території сучасної Кіровоградщини і завершилася укладенням Куруківської угоди, згідно з якою було сформовано шеститисячне реєстрове козацьке військо (шість полків по тисячі козаків у кожному) як складову частину збройних сил Речі Посполитої. Між реєстровцями та запорожцями розгорнулася запекла боротьба за лідерство над козацтвом і за контроль над волостю. Цим скористалося керівництво Речі Посполитої й за підтримки реєстровців у 1638 р. знищило не тільки Базавлуцьку Запорозьку Січ, а й усе козацтво як суспільну верству, позбавивши його привілейованого статусу в державі¹. Реєстрові полки були реформовані, вони перестали бути козацькими, а лише організованими по-козацьки: тепер до них зараховували не козаків, а посполитих. Тому їх позбавили національного командування – усі посади (за винятком сотника та сотенного отамана) посідали поляки.

Цей крок був фатальною помилкою керівництва Речі Посполитої. Якби українське козацтво було знищене у середині XVI ст., то ніяких негативних наслідків для держави це не мало б. Тепер же, коли сформувався козацький субетнос як складова частина українського етносу з рицарською корпоративною ідеологією, який пустив своє етнічне (українське) та конфесійне (православне) коріння на Наддніпрянщині Середньої та Східної України, проігнорувати його означало підкласти в підмурівок польської держави бомбу уповільненої дії, яка спрацювала через десять років. Іншими словами, цим кроком керівництво Речі Посполитої здійснило запуск своєї держави як соціально-політичної системи на загибель.

З'ясовано, що після знищення Базавлуцької Запорозької Січі упродовж *«десятиліття золотого спокою»* (1638-1648 рр.) козацький субетнос припинив своє легітимне існування, але за цей час накопичив надпотужний потенціал пасіонарної енергії для свого подальшого відродження й піднесення. Заклик Б. Хмельницького до повстання, що пролунав з острова Томаківка навесні 1648 р., став пасіонарним імпульсом-поштовхом, який викликав пасіонарну індукцію в полках реєстрових полків і відгукнувся пасіонарним вибухом мешканців обох берегів Дніпра Середньої і Східної України. Відбувся новий запуск козацького етногенезу, унаслідок якого козацький субетнос не тільки відродився, а й став домінантою усього українського етносу.

Водночас зазначимо, що під впливом козацтва (під впливом його *«пасіонарної індукції»*) відбулося етнічне пробудження мешканців Центральної і Східної України із згаданим імперативом пасіонарної поведінки: *«Будь тим, ким ти мусиш бути!»*. Іншими словами, у революційний процес і його збройну боротьбу включилася вся Україна, формуючи селянські повстанські загони й полки, а також надаючи всебічну допомогу українській армії. Отже, етнічний чинник був однією з причин переможного ходу Визвольної війни протягом 1648-1649 рр. Етнічне

¹ Знищення українського козацтва затверджено постановою польського сейму у березні 1638 р. «Ординацією війська запорозького реєстрового» [5, с. 96-98].

пробудження мешканців Наддніпрянщини на основі цієї домінанти обросло соціальною оболонкою української національної революції середини XVII ст. під керівництвом Б. Хмельницького, яка розпочалася битвою на Жовтих Водах 1648 р.

Механізм утворення та фази еволюції козацького субетносу як домінанти українського етносу кінця XV – середини XVII ст. показані на рис.1.

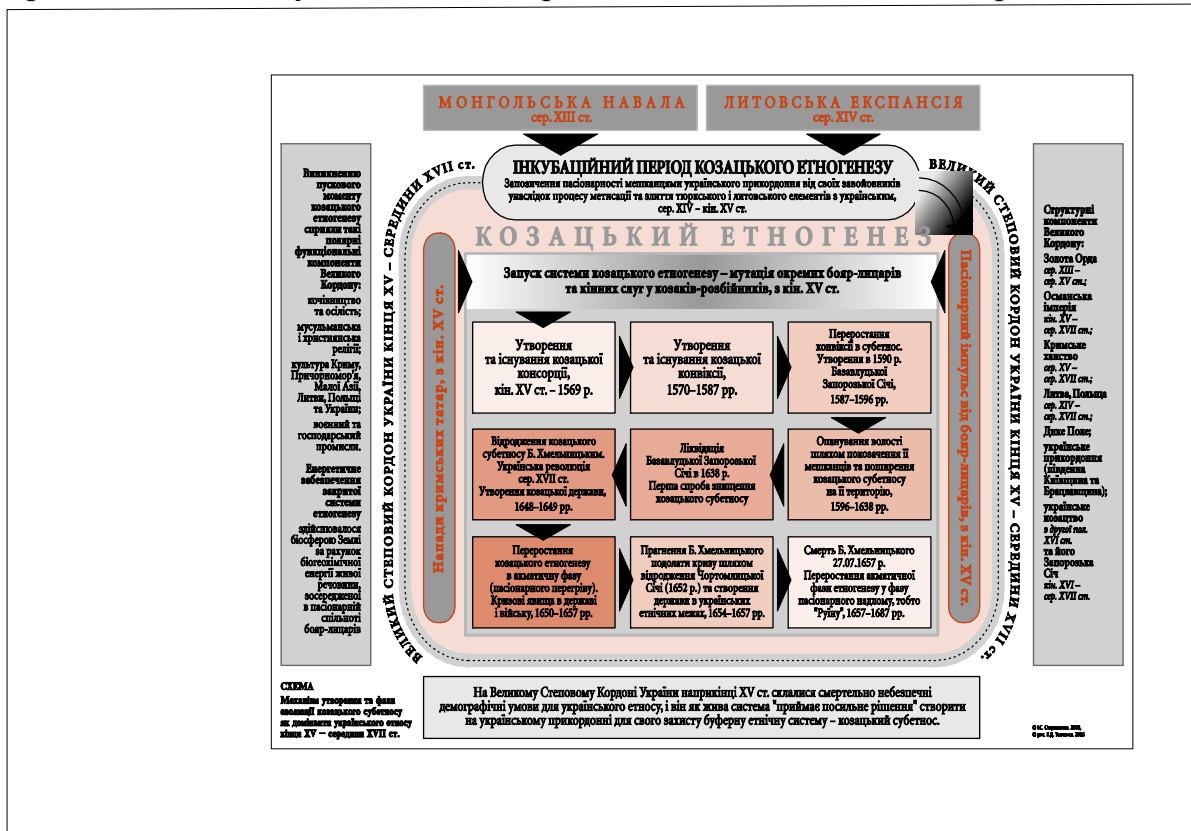

Рис.1. Механізм утворення та фази еволюції козацького субетносу

Блискучі перемоги української армії над польською упродовж 1648-1649 рр. завершилися Зборівським договором 1649 р., згідно з яким козацький субетнос де-факто і де-юре запанував у козацькій державі Б. Хмельницького – Війську Запорозькому. Вона складалася з Київського, Брацлавського та Чернігівського воеводств [10, с. 373, 374]. Основним джерелом цих перемог були не соціальні, а етнічні чинники, які визначалися пасіонарним імперативом поведінки учасників революції: *«Будь тим, ким ти повинен бути!»*. Це забезпечувало максимальну згуртованість козацтва, почуття обов'язку й жертвності, а також високу армійську дисципліну. Прикладом такої жертвності й дисциплінованості є бій полку смертників з 300 козаків, які своїми життями прикрили відступ української армії з під Берестечка.

Встановлено, що у другій половині 1649 р. фаза *«піднесення»* козацького етногенезу вичерпала свій 150-ти річний ресурс і переросла в *«акматичну фазу (пасіонарного перегріву)»*, яка характеризується зміною імперативу поведінки пасіонаріїв. Замість імперативу *«Будь тим, ким ти повинен бути!»* почав діяти імператив *«Будь самим собою!»*, тобто замість державних

інтересів пасіонарії почали дбати про свої особисті. Це викликало в козацькій державі соціально-політичну кризу, яка проявилася в занепаді адміністративно-виконавчої влади, а також зниженні боєздатності армії. Бунтувало козацтво (понад 20 тис.), яке воювало, але не потрапило до 40 тисячного реєстру за Зборівським договором. У лютому 1652 р. проти Б. Хмельницького вибухнуло повстання козацької та селянської черні, яка зосередилася (понад 30 тис.) на Низу Дніпра і обрала замість нього гетьманом Війська Запорозького сотника Якова Худолія. Б. Хмельницького жорстоко придушив повстання, а його організаторів стратив.

Щоб позбавити суспільство від надлишку показаного пасіонарного елемента, а також взяти під свій контроль Запорожжя, Б.Хмельницький відродив у 1652 р. за власним проектом Чортотлицьку Запорозьку Січ. До січового *реєстру* він зарахував козацтво, яке створювало кризову ситуацію, і поселив його на Низу Дніпра як прикордонне військо [10, с. 375-378]. Організаційно Січ складалася з 5 паланок і 40 куренів (два курені були втрачені на зламі XVII – XVIII ст.). Отже, та Січ, про яку нам відомо сьогодні з підручників, була створена Б.Хмельницьким [10, с. 295-305].

Водночас зазначимо, що сталість етнічної системи забезпечується наявною в ній *кількістю* компонентів, тобто кількістю субетносів. Чим більше цих компонентів, тобто **чим складніша система, тим вона більш життєздатна і тим вище є чинник її сталості і збалансованості, тобто гомеостатичності**, «завдяки чому вона має можливість пережити століття неспокою, розбрату і мирного в'янення» [3, с. 19]. Стосовно цього Л.Гумільов зазначає, що «під час спрощення етнічної системи у фазі занепаду кількість субетносів скорочується до одного, що означає персистентний (пережитковий) стан етносу» [3, с. 22]. У нашому випадку внаслідок процесу етногенезу козацька держава утворилася на базі одного субетносу – козацького. Інші українські субетноси, зокрема, лемки, бойки, гуцули, покутяни, підгоряни, ополяни, волиняни та поліщуки [4, с. 196-199], перебували за межами козацької держави у складі суперетносів Речі Посполитої та Австрійської імперії.

Отже, утворивши козацьку державу з одного субетносу (козацького), Б.Хмельницький отримав спрощену українську етнічну систему, яка рано чи пізно повинна була призвести до занепаду структури Війська Запорозького як системи, оскільки чинник її сталості і збалансованості був мінімальний. Щоб урятувати таку систему, тобто підвищити її чинник сталості й опір навколишньому середовищу, існував єдиний шлях – ускладнити її структуру, тобто включити до складу козацької держави хоча б частину вищезазначених українських субетносів. Водночас зазначимо, що **механізм подолання наслідків соціально-політичних кризових явищ у державі Б.Хмельницького, викликаних пасіонарним перегрівом акматичної фази етногенезу, закладався самою природою складної етнічної системи**. Зокрема, за наявності в системі поряд з козацьким інших українських субетносів, він автоматично передавав свої проблеми всій сукупності

субетносів, взаємодія яких обумовлювала виникнення в цієї сукупності нових інтегративних якостей, не притаманних твірним її компонентам, тобто жодному з цих субетносів і, зокрема, козацькому [6, с. 160]. Це і було панацеєю для вирішення проблеми за умови створення української держави в етнічних межах. Саме останнє було стратегічною метою діяльності Б.Хмельницького упродовж 1649-1657 рр.

На заваді створенню такої держави було те, що ці українські землі перебували під владою Речі Посполитої. Для того щоб відібрати їх у Польщі, Б. Хмельницький шукав допомоги ззовні. Сподіваючись, що православна Росія може надати йому таку допомогу, він уклав з царем Олексієм Михайловичем Переяславську угоду (18 січня 1654 р.). Але в Москві були свої національні інтереси – вихід до Балтійського моря. Протягом 1654 – 1656 рр. вона завойовує Білорусію, Литву й укладає з Польщею Віленську мирну угоду (жовтень 1656 р.) [9, с. 228; 8, с. 5-144]. Втративши надію отримати допомогу від Росії щодо реалізації своїх задумів, Б.Хмельницький звернувся до шведського короля. З'явилася якась надія. Під час облоги м. Львова (жовтень 1655 р.) Б. Хмельницький в листі до львів'ян повідомив, що шведський король зайняв Краків, а він (гетьман) має намір об'єднати усі етнічні українські землі в межах козацької держави [9, с. 211]. Б.Хмельницький вірив у те, що шведська протекція допоможе йому створити державу в українських етнічних межах і що до складу України відійдуть всі українські землі «по Віслу» і до «угорського кордону» [9, с. 222]. Але сподівання здійснити свій задум за допомогою шведського короля виявилися марними. Швеція визнала Військо Запорозьке (грудень 1656 р.) лише в межах Брацлавського, Київського та Чернігівського воєводств [9, с. 230].

Останню надію у своєму задумі розгромити Польщу і приєднати українські землі до Війська Запорозького Б. Хмельницький покладав на союз з Трансільванією і спільні з нею військові дії проти польської армії. На допомогу князю Д'єрді II Ракоці він відправив козацький корпус, очолюваний наказним гетьманом А. Ждановичем (грудень 1656 р.), а також додаткові сили під командуванням свого сина Ю.Хмельницького та Миргородського полковника Г. Лісницького (липень 1657 р.) [9, с. 242]. Але через відсутність військової дисципліни в українській козацькій армії (козаки відмовилися брати участь у військових діях і виконувати накази своїх командирів) трансільванська армія зазнала поразки, і Ракоці вимушений був капітулювати перед польською армією (липень 1657 р.) [9, с. 230-233, 243].

Підсумовуючи, зазначимо, що Б. Хмельницький, зіткнувшись із соціально-політичними кризовими явищами у своїй державі, а також із зниженням боєздатності своєї армії, почав шукати шляхи подолання цих негативних процесів. З метою приборкання надлишку пасіонарного козацького елемента і встановлення контролю над ним він відродив у 1652 р. Запорозьку Січ і включив цих пасіонаріїв до січового реєстру. Щоб подолати інші кризові явища в державі і врятувати її від загибелі, Б. Хмельницький дійшов висновку, що оптимальним варіантом може бути об'єднання усіх

етнічних українських земель в межах козацької держави. Для того щоб відібрати ці землі у Польщі, він звертався за допомогою до держав-сусідів (Кримського ханства, Туреччини, Росії, Швеції та Трансільванії). Але йому не судилося реалізувати свої плани, бо цьому завадила його передчасна смерть 27 липня 1657 р. Вона забрала в українського козацтва видатну пасіонарну особистість і тому була не окремою втратою, а поворотною датою історії, яка вплинула на подальшу долю козацької держави. Внаслідок цієї події етногенез козацького субетносу у Війську Запорозькому переріс з *«акматичної фази (пасіонарного перегріву)»* у фазу *«пасіонарного надлому»*, яка обросла соціальною оболонкою громадянської війни під загальною назвою *«Руїна»* [10, с. 379-383].

Задумуючись над тріумфом і трагедією української революції середини XVII ст., нашого козацтва, а також над долею свого народу, переконуєшся в тому, що наше перекошене сьогодення розпочиналося при П. Сагайдачному, Б. Хмельницькому та І. Мазепі. У зв'язку із цим виникають такі думки:

1. Українське козацтво виконало основну свою місію з захисту українського етносу і його православної віри в складних демографічних умовах на півдні України, сприяло розвитку освіти і культури на засадах українського бароко. Саме козацтву належить провідна роль у зміні назви нашого етносу з русинського на український. Оскільки козацький субетнос був не тільки складовою частиною українського етносу, а й його домінантою, тому інші русинські субетноси (подоляни, волиняни, поліщуки та ін.) теж визнали себе українськими. **Водночас слід зазначити, що козацька національна ідея українського державотворення під протекторатом Речі Посполитої виявилася, на превеликий жаль, слабкою, що негативно відбилося на нашій спадщині з цього питання**

2. Чи був альтернативний шлях еволюції українського козацтва замість польського? На мою думку, таким альтернативним шляхом був молдавський варіант. Із 27 походів претендентів на престол Молдавії – 15 були козацькими [7, с. 57-76]. Утворення українським козацьким субетносом Запорозької Січі під протекторатом Туреччини забезпечило б: по-перше, утворення української козацької держави наприкінці XVI ст. (у тих же територіальних межах, якими володіла Базавлуцька Запорозька Січ), яка б мала в межах 50 років етнічної фази «піднесення» для свого розвитку і утвердження державної свідомості у її громадян; по-друге, збереження етнічної (української) і конфесійної (православної) свобод від знищення. Останнє підтверджується перебуванням під протекторатом Кримського ханства Кам'янської та Олешківської Січей упродовж 25 років (1709-1734) і під протекторатом Туреччини Задунайської Січі упродовж 46 років (1775-1821).

Бібліографічні посилання:

1. Белецкий П.А. Украинская портретная живопись XVII-XVIII вв. – Л.: Искусство, 1981. – 256 с.

2. Грушевський М.С. Історія України-Руси. Козацькі часи до 1625 р.: В 11 т. – К.: Наукова думка, 1995. – Т.7. – 624 с.
3. Гумилев Л.Н. География этноса в исторический период. – Л.: Наука, 1990. – 279 с.
4. Енциклопедія українознавства: В 3-х т. / В. Кубійович, З. Кузеля. – К.: ВІПОЛ, 1994. – Т. 1. – 400 с.
5. Історія України в документах і матеріалах. Т.3: Визвольна боротьба українського народу проти гніту шляхетської Польщі і приєднання України до Росії (1569-1654 рр.) / АН УРСР. Інститут історії України; Відп. ред. С.М. Белоусов; Уклад. М.Н. Петровський і В.К. Путілов. – К.: Вид-во АН УРСР, 1941. – 292 с.
6. Ковальченко И.Д. Методы исторического исследования. – М.: Наука, 1987. – 440 с.
7. Леп'явко С.А. Українське козацтво у міжнародних відносинах (1561-1591). – Чернігів: Сіверянська думка, 1999. – 216 с.
8. Сагановіч Г. Невядомая вайна: 1654-1667. – Мінск: Прасвітніцтва, 1995. – 144 с.
9. Смолій В.А. Богдан Хмельницький: Хроніка життя та діяльності / В.А. Смолій, В.С. Степанков; АНУ; Інститут історії України. – К.: Наукова думка, 1994. – 260 с.
10. Стороженко І.С. Богдан Хмельницький і Запорозька Січ кінця XVI – середини XVII ст. Кн. друга: Генезис, еволюція та реформування організаційної структури Січі: Наукове видання. – Дніпродзержинськ: Вид. дім «Андрій», 2007. – 418 с.
11. Хижняк З.І. Києво-Могилянська академія. – К.: Вид-во Київського університету, 1970. – 174 с.

И.С. Стороженко

**В статье анализируется влияние этнического фактора на события
Национально-Освободительной войны под руководством
Б.Хмельницкого 1648-1657 гг.**

Ключевые слова: Б.Хмельницкий, пассионарность, этнический фактор, украинская революция, казачество

I.S. Storozhenko

**The influence of ethnic factor on the events of National and Liberation War
for guidance B.Khmelnitsky analyzed in this article**

Key words: B.Khmelnitsky, passionarity, ethnic factor, ukrainian revolution, Cossacks